Dr hab. Beata Kubiak Ho-Chi, prof. ucz.
Katedra Japonistyki
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski

Warszawa, 20.08.2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Michała Szafarskiego
pt. *Analiza dramaturgicznej i teatralnej twórczości Abe Kōbō*
napisanej pod kierunkiem
prof. dr hab. Estery Żeromskiej

Ocena ogólna

Przedstawioną mi do recenzji rozprawę doktorską pana magistra Michała Szafarskiego oceniam pozytywnie. Prezentuje się ona jako opracowanie o znaczącym potencjale dla rozwoju polskich badań nad teatrem japońskim i dramaturgią XX wieku. Autor, koncentrując się na wieloaspektowej analizie twórczości Abe Kōbō – twórcy, który pomimo silnej pozycji w nurcie światowej awangardy, pozostaje wciąż niewystarczająco obecny w polskim dyskursie teatrologicznym – sytuuje pracę w dziedzinie badań teatrologicznych i dramaturgicznych, otwierając ją zarazem na szeroką perspektywę interdyscyplinarną.

Dzięki ukazaniu kontekstu historycznego, kulturowego i estetycznego, a także umiejętnemu połączeniu analizy tekstu dramatycznego z refleksją nad jego sceniczną realizacją, Doktorant zaprezentował w dysertacji ujęcie spójne, pogłębione i poprawne metodologicznie. Harmonijna kompozycja wywodu, przejrzystość struktury oraz klarowność i logika formułowanych myśli, stanowią jedne z najmocniejszych punktów rozprawy, będąc równocześnie świadectwem dojrzałości warsztatu badawczego Doktoranta.

Ocena merytoryczna

Tematem recenzowanej rozprawy jest twórczość dramaturgiczna i teatralna Abe Kōbō (1924–1993), uznanego japońskiego pisarza, dramaturga i reżysera teatralnego. Zajmuje on szczególne miejsce w historii literatury i teatru japońskiego drugiej połowy XX wieku, a jednocześnie należy do grona twórców, których dorobek przekroczył granice kultury narodowej, stając się częścią światowej awangardy artystycznej.

Oryginalne eksperymenty formalne Abe Kōbō, inspirowane zarówno tradycją rodzimą, jak i dialogiem z literaturą oraz teatrem zachodnim, ugruntowały jego pozycję jako jednego z najważniejszych innowatorów epoki. Mimo to w międzynarodowej recepcji – również w Polsce – pozostaje on znany przede wszystkim jako autor prozy, a jego dokonania w sferze dramaturgicznej i teatralnej są wciąż niedostatecznie zbadane. Autor rozprawy, koncentrując swoje badania na latach 1965–1979, czyli okresie najbardziej intensywnej aktywności teatralnej Abe, wypełnił tę lukę w sposób kompetentny i twórczy. Ukazał japońskiego pisarza w wielowymiarowej roli dramaturga, reżysera, założyciela grupy teatralnej *Abe Kōbō Sutajio* oraz autora innowacyjnego treningu aktorskiego, odsłaniając tym samym istotny, dotąd stosunkowo mało znany obszar jego działalności artystycznej.

Należy jednocześnie zauważyć, że perspektywa badawcza rozprawy pozostaje w dużej mierze tradycyjna. Mogłaby się ona wzbogacić poprzez włączenie koncepcji wywodzących się ze studiów nad rzeczami (*thing studies*) lub posthumanizmu krytycznego. Takie podejście pozwoliłoby lepiej uwypuklić ontologiczny wymiar przedmiotów i rzeczy w spektaklach Abe, które pełne są obiektów obdarzonych sprawczością, wchodzących w relacje z człowiekiem lub przejmujących jego tożsamość, jak między innymi w utworach *Bo ni natta otoko* (Mężczyzna, który przemienił się w pałkę) czy *Hako otoko* (Człowiek-pudło). Doktorant prawidłowo zwraca w rozprawie uwagę na te aspekty twórczości Abe, nie odwołuje się jednak bezpośrednio do jakichkolwiek teorii. Tymczasem, zastosowanie wspomnianych koncepcji mogłoby nie tylko pogłębić interpretację dramatów i widowisk, ale również wnieść do badań nad Abe Kōbō nową, oryginalną optykę, pokazując pełniejszy potencjał jego twórczości artystycznej i teoretycznej.

Literatura przedmiotu

W pracy wykorzystano literaturę naukową przede wszystkim w języku angielskim i polskim, a w mniejszym zakresie również w języku japońskim. Autor we wstępie w sposób otwarty i precyzyjny określił poziom swojej znajomości języka japońskiego, co pozwala w

pełni zrozumieć ograniczenia w dostępie do oryginalnych opracowań naukowych. W efekcie literatura przedmiotu koncentruje się głównie na tekstach polsko- i anglojęzycznych oraz na tłumaczeniach tekstów japońskich, przy czym należy zaznaczyć, że dobór pozycji jest trafny, a ich wykorzystanie w pracy – rzetelne. Niemniej jednak, z uwagi na fakt, że w języku japońskim ukazało się znacznie więcej opracowań dotyczących twórczości Abe Kōbō niż w językach zachodnich, pełniejsze uwzględnienie tej literatury mogłoby nadać analizie większą wartość interpretacyjną. Mimo tego ograniczenia, zgromadzona bibliografia dostarcza solidnych podstaw merytorycznych, obejmując kluczowe pozycje z zakresu teatru, historii dramatu światowego oraz kultury japońskiej, co pozwoliło na właściwe ujęcie tematu w szerokim kontekście.

Struktura rozprawy i ocena poszczególnych jej części

Rozprawa mgr. Michała Szafarskiego jest stosunkowo krótka (liczy 144 strony), co czyni ją najkrótszą dysertacją, jaką dotychczas recenzowałam. Jej zwięzłość nie obniża jednak wartości merytorycznej – przeciwnie, towarzyszy jej klarowny podział na części i precyzyjne rozwinięcie zagadnień zasygnalizowanych w tytułach rozdziałów. Można przypuszczać, że przy większej objętości praca zyskałaby jeszcze bardziej erudycyjny charakter, niemniej w obecnym kształcie w pełni spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim.

Część I rozprawy obejmuje trzy rozdziały wprowadzające. Zawierają one syntetyczne, a zarazem treściwe omówienie podstawowych informacji biograficznych o Abe Kōbō, jego inspiracji literackich, a także głównych motywów prozy i dramaturgii, z natury hybrydycznej i wymykającej się prostym klasyfikacjom. Autor trafnie wskazuje na przenikanie się w twórczości Abe różnych tradycji i estetyk: literatury fantastycznej z detektywistyczną, *shingeki* z *post-shingeki*, modernizmu z postmodernizmem. Każdy rozdział zamyka spójne podsumowanie i zasada ta jest konsekwentnie stosowana w całej dysertacji. Podkreśla to dodatkowo jej przemyślaną kompozycję i ułatwia czytelnikowi orientację w analizowanym materiale.

Kolejne trzy części dysertacji tworzą spójny korpus rozdziałów poświęconych dramaturgii Abe Kōbō z końca lat sześćdziesiątych i początku lat siedemdziesiątych XX wieku. Doktorant w sposób przemyślany wybrał dziewięć sztuk, które poddał wnikliwej analizie zarówno pod kątem ewolucji formy, jak i tematów konstytutywnych dla twórczości Abe. W części oznaczonej jako II, na przykładzie sztuk *Przyjaciele*, *Ty też jesteś winny* oraz

Niezamierzony czyn, przekonująco ukazał problem jednostki konfrontowanej z opresyjną wspólnotą bądź społeczeństwem, które ograniczają jej wolność i autonomię.

W części III została dokonana analiza kolejnych trzech sztuk: *Mężczyzna, który przemienił się w pałkę*, *Torba* i *Urwisko czasu*. Tworzą one swoisty „tryptyk egzystencjalny" (tak właśnie brzmi tytuł tego rozdziału), stanowiący zarazem pierwsze przedstawienie samodzielnie wyreżyserowane przez Abe. Doktorant rozpatruje tryptyk w perspektywie metafory narodzin, życia i śmierci, zgodnie z autorską interpretacją Abe, a przy tym trafnie akcentuje jego wieloznaczność i logikę absurdu. Wskazuje na splot tradycji japońskiej z nurtami dramaturgii zachodniej, ze szczególnym odniesieniem do estetyki teatru absurdu (m.in. w wariancie Pinterowskim). Cechy te, jak słusznie zostaje podkreślone w pracy, wyznaczają kierunek przejścia japońskiego twórcy ku sztukom wizualnym z lat 1971–1979, o wyraźnie onirycznej, eksperymentalnej proweniencji.

Zamykająca tę partię rozprawy część IV koncentruje się na trzech utworach: „Pseudo ryba" (*Nise sakana*), „Wystawa obrazów I" (*Imeji no tenrankai I*) oraz „Śmierć słoniątka" (*Kozō wa shinda*), w których dominuje warstwa wizualno-dźwiękowo-ruchowa. Sztuki te dostępne są – i warto to podkreślić – wyłącznie w języku japońskim. Mimo wyraźnie dostrzegalnej w nich redukcji tekstu mówionego, która z natury utrudnia klasyczną analizę dramaturgiczną, Doktorant sprawnie opisuje rozwiązania formalne i tematykę. Wyodrębnia również kluczowe motywy oraz przekonująco ukazuje wartość tych utworów jako realizacji oryginalnej wizji teatru Abe i autorskiego modelu pracy reżysera z aktorem. Całość stanowi cenny wkład w studia nad sferą twórczości scenicznej Abe Kōbō, która nie została dotychczas wystarczająco zbadana.

Wyjątkowo cenną część dysertacji stanowi według mnie część V, w której Autor ukazuje Abe Kōbō jako założyciela własnego studia teatralnego, reżysera oraz twórcę oryginalnego treningu aktorskiego, zestawionego w rozprawie z koncepcjami Zeamiego Motokiyo, Sendy Koreyi i Suzukiego Tadashiego. Analizy te nabierają szczególnej wartości dzięki temu, że Autor rozprawy szeroko korzysta z refleksji samego Abe, zawartych w jego esejach i dotyczących roli aktora, relacji scenicznej z partnerem, specyfiki dialogu czy dynamiki ruchu scenicznego. Doktorant ukazuje niekonwencjonalny sposób myślenia Abe o przedmiotach i ich relacji z aktorem, trafnie porównując jego koncepcje ze średniowiecznymi teoriami Zeamiego. Wydaje się jednak, że ujęcie to można by jeszcze pogłębić poprzez odniesienie do współczesnych perspektyw badawczych, takich jak wspomniane wcześniej

przeze mnie *thing studies* czy posthumanizm krytyczny. Włączenie tego typu narzędzi umożliwiłoby ukazanie Abe jako prekursora refleksji nad znaczeniem rzeczy w sztuce oraz jako artysty przełamującego w nowatorski sposób klasyczny podział na „bierny przedmiot" i „aktywny podmiot". Sugestia ta w żaden sposób nie umniejsza wartości dysertacji, a raczej wskazuje potencjalny kierunek dalszych badań, który mógłby jeszcze pełniej uwydatnić nowatorski charakter refleksji Abe nad teatrem.

Dysertację dopełniają dobrze opracowany wstęp i zakończenie, przygotowane z dużą starannością. We wstępie jasno sformułowano cel rozprawy, przedstawiono jej strukturę oraz bardzo dobrą analizę literatury przedmiotu. Należy jednak zauważyć, że Doktorant nie odniósł się we wstępie wprost do kwestii metodologicznych – choć nie stanowi to poważnego uchybienia, większą przejrzystość pracy zapewniłoby wyraźne wskazanie zastosowanych metod badawczych. Ponadto w rozprawie nie znalazł się zapowiedziany we wstępie „wykaz pojawiających się w tekście terminów, nazw, nazwisk i tytułów japońskich w oryginalnym zapisie", co najwyraźniej było pierwotnym, a ostatecznie niezrealizowanym zamiarem. W zamian jednak czytelnik ma do dyspozycji bardzo użyteczny „Wykaz dramatów autorstwa Abe Kōbō (według chronologii ich powstania)", który w znaczący sposób wspiera orientację w omawianym materiale źródłowym.

Język rozprawy i kwestie formalne

Język rozprawy utrzymany jest na dobrym poziomie, fachowy i precyzyjny. Świadczy to o biegłej znajomości terminologii teatrologicznej oraz umiejętności jej adekwatnego zastosowania w analizach. Styl autora jest na ogół klarowny i komunikatywny, co ułatwia lekturę i podkreśla logiczny tok wywodu. W tekście pojawiają się co prawda drobne niedoskonałości stylistyczne oraz nieliczne uchybienia edytorskie, nie mają one jednak żadnego wpływu na wartość merytoryczną dysertacji. Pod względem formalnym praca została przygotowana bardzo starannie i świadczy o pełnym opanowaniu przez Doktoranta zasad konstruowania rozprawy naukowej na poziomie doktorskim.

Wnioski ostateczne

Podsumowując, rozprawa doktorska mgr. Michała Szafarskiego spełnia wszystkie wymagania określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, zgodnie z którymi dysertacja doktorska powinna stanowić oryginalne

rozwiązanie problemu naukowego oraz świadczyć o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy badawczej. Rozprawa pana Szafarskiego wnosi istotny i nowatorski wkład w studia nad twórczością dramaturgiczną i teatralną Abe Kōbō, a jej wysoki poziom merytoryczny potwierdza kompetencje badawcze Doktoranta. Uważam, że rozprawa ta, po odpowiednim zredagowaniu, powinna zostać opublikowana.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr. Michała Szafarskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

[redacted]